

Maruša GREŠAK

***Kakor si postelješ, moraš tudi spati: refleksija na animirani
film Signe Baumane Kamenje v mojih žepih***

*You've made your bed, now you must lie on it: reflecting on
the animated movie of Signe Baumane Rocks in my pockets*

Animirani celovečerni prvenec latvijske umetnice Signe Baumane z naslovom Kamenje v mojih žepih je, kot pravi avtorica, komedija o depresiji. Je tudi izjemno natančna analitična pripoved o rušilni moči zamolčanih družinskih tragedij in o pogubnih posledicah, ki jih s sabo prinašata tabu in stigma. Avtorica nam skozi pripoved o svojem življenju ter življenju in smrti svoje babice in sestričen mikroskopsko približa, kaj pomeni živeti z duševno boleznijo. Vendar s svojim pripovednim načinom preseže goli opis in razlago bolezni. Film je prežet s humorjem in ganljivostjo, kljub konstantnemu zumiranju doživljanja bolečine, ujetosti, depresije in želje po smrti junakinj pa se povsem izmakne morbidnosti.

Skozi film avtorica raziskuje svojo preteklost in gledalcu počasi razkriva mrežo odnosov, družinske dinamike in dogodkov, ki so jo oblikovale v to, kar je danes – v produktivno umetnico, ki trpi za manično depresijo. Zgodbo začne s svojo babico Ano, kateri posveti večji del filma.

Ana je bila lepa, pametna in perspektivna deklica. Doma so bili revni, a oče kljub temu s pomočjo sosedov zbere denar, da ji omogoči šolanje na univerzi. Ko konča študij, se zaposli pri zaletavem podjetniku Indulusu. Zaljubita se in si ustvarita družino. Vendar se sanje o čudovitem življenju hitro razblinijo. Z družino, ki je kmalu po poroki štela deset članov, se preselijo iz Rige na podeželje. Nastopi vojna in družina strada. Indulus se razglasi za prestarega, da bi pomagal pri dnevnih opravilih in tako mora celotno fizično delo prevzeti Ana. Ob večerih vsak dan stoji ob oknu in hrepeneče zre v daljavo. Ljubosumni Indulus je prepričan, da hrepeni po drugem moškem, a v resnici se Ana spogleduje s smrtjo – in to dobesedno. V filmu željo po smrti predstavlja sivkast hibrid povodnega moža in kače, ki jo ob težkih življenjskih trenutkih zapeljivo gleda in jo vabi v svoj objem. Na prvi pogled je ta hibrid odbijajoče hladen, a njegovi klici so mikavni, njegovo obnašanje pa je olikano in zaupanja vzbujajoče.

Ano preganja preteklost. Zdi se, da jo je brezizhodna usoda revščine, pred katero je enkrat že zbežala, ponovno ujela. Avtorica nam skozi izjemno ostroumne prispodobе, ki jih lahko na tako duhovit in globoko razumljiv način poda le animacija, približa Anino

duševno stanje ter neizmerno stisko, osamljenost in determiniranost, ki jo doživlja. Dolgo časa Ana nima privilegija, da bi sledila vabljevemu hibridu – skrbeti je morala namreč za svoje otroke. Gledalec pride ob tem do spoznanja, da avtoričina babica pravzaprav ni bila obsojena na samomor. Bila je obsojena na življenje, ki pa je bilo le golo životarjenje, brez vsakršne svobode, radosti in smisla. Imela je osem otrok, in s tem odgovornost, zaradi katere samomor kot edino odrešenje zanjo dolgo časa ni bil mogoč. Ko ji uspe vse otroke spraviti na šolo, končno lahko sledi svojemu hrepenenju – želji po smrti. Končno se osvobodi.

Podobno kot Ana tudi avtoričini sestrični Miranda in Linda doživljata močno notranjo disonanco. Prva je umetnica, ki zaradi zanemarjanja svojih sanj na račun zadovoljevanja potreb in pričakovanj drugih – tako kot Ana – zaključi svoje življenje s samomorom. Druga sestrična – lepa, hladna in obetavna študentka medicine – pa zaradi razočaranja, ker življenje ne poteka po njenih natančno zastavljenih tirnicah, doživi živčni zlom in si nikoli ne opomore. Tisto, kar je bilo skupno v življenju vseh treh protagonistk, je bilo globoko pogrešanje pristnih medosebnih odnosov, ki so nujno potrebni za ohranjanje duševnega ravnovesja.

Ob gledanju filma se mi je vedno znova postavljalo vprašanje: ali so bile filmske junakinje resnično postavljene v brezizhoden položaj, obsojene na trpljenje ali samomor kot edini izhod? Vse epizode depresije pri vsakemu od likov so se stkale okoli neizživetih sanj in nezadovoljivih odnosov. Vendar, ali ni to nekaj, na kar ima človek navadno vsaj malo vpliva? Marsikateri zunanji opazovalec bi na njihovo dozdevno pasivnost strogo odkimal z glavo in morda rekel nekaj takega: »Vedno obstajajo možnosti in izbire. Le tistim, ki so doživeli hudo vojno in taborišča je dopustljiv občutek bazične nemoči. Vsem ostalim pač ni tako hudo v življenju.«

Moje mnenje je, da so bile avtoričine sorodnice resnično popolnoma nemočne – ujetnice okolja in privzgojenega ter močno ukoreninjenega vodila, da moraš vztrajati v postelji, ki si jo postelješ, ter s tem posledično mučenice duševnega stanja, ki ni dopuščalo, da bi skozi meglo depresije posijal žarek upanja. Anino, Mirandino in Lindino trpljenje je izviralo iz večplastnega konflikta. Po eni strani so doživljale bolečo razpetost med neizživetimi sanjami in razočaranja polno realnostjo, po drugi strani pa jih je mučila socialna izolacija – niso imele osebe, ki bi jih razumela in poslušala, si za njih vzela čas in jim ponudila podporo ter nujno potrebno normalizacijo njihovega doživljanja. Prisotnost takšne osebe je ključna, da se boj z depresijo sploh lahko začne.

Po vrsti samomorov v družini, je v filmu predstavljena pot drugačnega izhoda iz podobne duševne stiske, ki jo je uspela najti avtorica filma. Signe sluti, da se v preteklosti skriva odgovor na njeno lastno funkcioniranje možganov, na nerazumljivo temo in bolečino, ki jo občasno preplavi. Začne raziskovati družinsko preteklost, vendar pa pri tem naleti predvsem na zid – stigmo in sram, ki se kaže v zanikovanju in izmikanju vseh družinskih članov, ki bi ji utegnili pomagati najti odgovor na vprašanje o vzroku njihove smrti. Odgovori njenega očeta, stricev in tet so vedno nejasni, izmisljivi in dvoumni: „Ana je umrla zaradi šibkega srca.“ „Ana je umrla zaradi svoje požrtvovalnosti.“ „Umrla je od izčrpanosti, le kako ne bi, ko pa je morala vsak dan nositi štirideset veder vode po hribu navzgor.“ Dlje kot vztraja, bolj osorna je njihova zavrnitev in bolj nepropusten je njihov zid zanikovanja resnice: njeni lastni ‘namišljeni’ problemi jih ne zanimajo in do njih nihče v družini ne čuti odgovornosti. Menijo, da njeno doživljanje nima

nikakršne zveze z njeno babico, ki je bila svetnica, požrtvovalna mama, ki je umrla od izčrpanosti in čiste ljubezni do otrok. Kaj ve o trpljenju Signe, razvajena punca, ki ni nikoli doživela vojne ali razočaranja! Na srečo Signe ne obupa nad iskanjem odgovorov na vprašanja, ki so zanjo eksistencialnega pomena.

Avtorica nam ne razkrije, kako pride do spoznanja, da je v njeni družini že nekaj časa vzpostavljen vzorec zanikovanja, samomorilnosti in problem vztrajanja v statusu quo za vsako ceno. Izvemo pa, kako je to spoznanje vplivalo nanjo. Po rojstvu svojega otroka začne sanjariti o pobegu na Kamčatko. Razprta je med občutkom odgovornosti do otroka in zakona ter med hrepenenjem po samouresničitvi in svobodi. Kmalu se ti miselni pobegi prelevijo v pomirjujoče sanjarjenje o samomoru. Odloči se, da mora o tem z nekom spregovoriti. Psihiatrinja jo pošlje v psihiatrično bolnico. Signe to doživlja kot odrešitev, kot možnost za pobeg iz situacije, ki jo duši. Ko se pred odhodom pogleda v ogledalo, v njem zagleda privid sestrčne Mirande, ki ji položi na srce, naj preneha vztrajati pri odločitvah, za katere intuitivno čuti, da jo utegnejo zadušiti. Za razliko od prejšnjih sorodnic, Signe najde osebo, ki jo sliši in jo podpre – svojo mamo. Po treh mesecih v bolnici se Signe loči, mama pa prevzame odgovornost za otroka. Avtorica odide v Ameriko, kjer dokonča študij umetnosti. Tako ji prvi v generaciji žensk, ki so v življenju trpele za različnimi oblikami duševne stiske, uspe najti izhod in (za)upanje v življenje. Podpora, ki jo najde pri mami, ji omogoči, da preseka družinsko pravilo, da je pri svojih odločitvah treba vztrajati za vsako ceno, in spregovori o tabujih ter se s svojimi težavami spopade iz oči v oči, na prostranih poljih poguma in odkritosti do same sebe.

Avtorica je s svojo globoko, ganljivo in duhovito zgodbo Kamni v mojih žepih podelila svojo osebno zgodbo in s tem ne le pomagala sebi, temveč dosegla tudi, da se ljudje po vsem svetu ob njenem filmu za trenutek ustavimo in se zamislimo: ali smo kot posamezniki in kot družba resnično že presegli stigmo, povezano z duševnimi stiskami ljudi? Ali resnično že zmoremo dovolj širine in sočutja, da ljudem, ki trpijo za kakršno koli stisko ali celo resno duševno motnjo, omogočamo, da so slišani, upoštevani in vzeti resno v njihovem doživljanju?

Danes avtorica še vedno trpi za manično depresijo, a njeno življenje je bistveno drugačno od življenj njenih prednic – njena bolezen je resno vzeta in normalizirana. O njej ima avtorica možnost govoriti in jo celo izražati skozi umetnost – tako postane bolezen obvladljiva in življenje kljub težkim kamenjem v njenih žepih dobi svoj smisel.

Pri propadu protagonistk je veliko vlogo odigrala močno razširjena družbena stigma. V Latviji je depresija veljala za duševni deficit in znak šibke volje ter nestabilnega karakterja. Če si imel v zdravniški kartoteki zaznamek duševne bolezni, je bilo tveganje družbenega propada in izločenosti zelo visoko. Pred kakšno stisko je družba s tem postavila posameznike! Družine in posamezniki so zato zatajevali vsakršno osebno stisko – pred seboj in med sabo. Stiska se je s tem samo povečevala in vzpostavil se je začaran krog. Dolga kača patoloških vzorcev in neizgovorjenih travm se je strupeno vila od generacije do generacije, pripenjala nase vedno nove člene uničujočih, nepredelanih čustev.

Smo danes v Sloveniji v boljši situaciji glede sprejemanja drugačnosti in empatičnega razumevanja resnice posameznikovega doživljanja? Psihoterapija po dolgoletnih prizadevanjih pri nas še vedno ni dobila statusa poklica. Psihiatri imajo redko čas, da

bi se pacientom posvetili tudi s pogovorom. Po eni strani uporaba antidepressivov ni nič nevsakdanjega, po drugi strani pa poročanje o obiskih psihoterapevtskih seans še vedno povzroča ambivalentne odzive.

Pred kratkim sem tudi sama začela hoditi na psihoterapijo. In čeprav so moji prijatelji, ki sem jim to zaupala, načeloma zelo odprti, so me nekateri s svojim odzivom prese-netili – prestrašeno so me vprašali, če je z mano vse v redu. Kot študentka psihoterapije gledam na to drugače. Osebo, ki se odloči soočiti se s svojimi težavami in želi ozvestiti svoje vzorce, vidim kot nekoga, ki želi živeti bolj polno življenje in se zaveda, da je za vzpostavljanje in/ali ohranjanje ravnovesja potrebno biti aktiven in kdaj tudi poiskati primerno pomoč. Kadar mi kdo zaupa, da se je odločil za psihoterapevtski proces, se tudi v meni pojavi dvom, a povsem drugačen: je našel psihoterapevta, ki bo svojo izjemno pomembno vlogo opravil dovolj odgovorno in spoštljivo?
